

Богдан Хмельницький:

*від державної ідеї до
Української козацької держави*

Управління культури Полтавської
обласної державної адміністрації

Обласна бібліотека для
юнацтва ім. Олеся Гончара

*Богдан Хмельницький:
від державної ідеї до
Української козацької держави*

*Методичні рекомендації
до 420-ї річниці від дня народження
Богдана Хмельницького*

78.34

Б 73

Матеріал підготувала

М. Г. Максименко

«Богдан Хмельницький: від державної ідеї до Української козацької держави» : методичні рекомендації до 420-ї річниці від дня народження Богдана Хмельницького / уклад. Максименко М. Г. - Полтава, 2015. - 16 с.

Богдан Хмельницький – видатна історична постать світового значення, наділена найрізноманітнішими талантами. В українській історії ця людина проявила себе передусім у визвольній боротьбі, яку вів наш народ проти іноземного панування. Гетьман Богдан Хмельницький уособлював у собі прагнення, зусилля, інтереси усього українського суспільства XVII ст.

Видання адресоване бібліотечним фахівцям та вчителям-філологам, історикам.

Жодний з українських історичних діячів давніх століть не може зрівнятися з Богданом Хмельницьким за кількістю створених нащадками праць про нього. Важко навіть перелічити види наукових розвідок і творів художньої літератури й мистецтва, в яких описується, досліджується, змальовується, згадується постать Богдана Хмельницького. Наукові монографії, статті, розвідки і документальні публікації, записки, мемуари та спогади... І написані вони не лише в Україні, а й в багатьох країнах світу.

Народ у своїй творчості: історичних піснях, думках, легендах, переказах, прикладному мистецтві – приділяє особливу увагу славетному козацькому гетьманові. Про нього написано романи, повісті, оповідання, поеми, драми, створено кінострічки, картини і скульптури. Цей загальнолюдський доробок свідчить про глобальний інтерес до нашого славного предка.

Богдан Хмельницький належав до тих постатей доби, що дала світові видатних діячів політики, науки, культури, наділених найрізноманітнішими талантами.

В українській історії ця постать проявила себе передусім у визвольній боротьбі, яку вів народ проти іноземного панування. Ця боротьба в XVI - XVII ст. набула значення найважливішої проблеми, від вирішення якої залежала доля усього народу. Саме тоді постало питання: бути чи не бути українському народові? З одного боку турецько-татарські загарбники загрожували фізичним винищенням нашої нації, з іншого – панування шляхетської Польщі могло призвести до гноблення та духовного знищення.

В той час український народ мобілізував всі свої матеріальні і духовні сили. А козацтво разом із селянством стало провідною силою повстань кінця XVI - першої половини XVII ст., які згодом переросли у національно-визвольні війни. Б. Хмельницький уособлював у собі прагнення, зусилля, інтереси усього українського суспільства XVII ст. Одночасно він сам був породженням цієї доби. Українське життя XVI - XVII ст. виховало його саме таким, яким він став, – вождем повсталого українського народу в боротьбі за визволення від іноземного панування.

Досі документально не встановлено, де саме народився Богдан Хмельницький. Існує кілька припущень. Батько Богдана, Михайло Хмельницький, служив осадником у корсунсько-чигиринського староства, магната Яна Даниловича. Михайло Хмельницький засновував (осаджував) нові поселення на українських землях, що потрапили до рук польського феодала Даниловича за королівськими даруваннями. Михайло Хмельницький осадив містечко Чигирин, а пізніше, коли став чигиринським підстаростою, хутір Суботів, що став його родовим маєтком. Чигиринщина тоді була степовим

прикордонням, а поряд розташовувалось Дике поле, де господарювали татарські орди. Переважаючим населенням міст Чигиринщини були козаки. Вільні виробники, вони не визнавали панської влади, мали своє самоврядування та закони.

Народився майбутній гетьман 27 грудня. Рік народження історики вказують або 1595, або 1596. При хрещенні отримав імена Богдан-Зиновій. Другим ім'ям ніколи не користувався.

Богдан Хмельницький з дитинства вбирав у себе «вільне повітря покозаченої України». Тим більше, що мати його була козачкою з Переяслава. Навіть фізично Богдан загартувався в небезпечних умовах життя степового прикордоння, де виживали, витримували найсміливіші, мужні, міцні люди. Тут набрався Богдан першого військового досвіду. Все населення прикордоння було озброєне і брало участь в обороні країни.

Козацька атмосфера мала великий вплив на формування характеру майбутнього гетьмана, збагачення його життєвого досвіду. Саме оточення Б. Хмельницького у дитячі роки вплинуло на те, що він повністю пов'язав своє життя з козацтвом.

Батько, Михайло Хмельницький, не хотів залишати сина без науки. Богдан навчався вдома, згодом батько відправив його в Галичину, до Львова, в єзуїтську колегію, де вчителями були польські ченці, єзуїти, які добре вчили латинської мови, бо тоді нею велося урядове та судове діловодство. Богдан старанно вчився майже 5 років. Він опанував кілька мов, пройшов класи граматики, поетики і риторики, добре засвоїв латинську мову, що була тоді міжнародною літературною мовою і мовою тогочасної дипломатії. Згодом венеціанський посол Віміна, що приїздив до Чигирини в 1650 р., вже під час визвольної війни доповідав, що переговори з ним Богдан Хмельницький вів латинською мовою. А ще раніше французький посол де Бріжі, що зустрічався з Хмельницьким у Варшаві в 1641 р., засвідчив його добре знання латинської мови і називав його «людиною освіченою, розумною». Про освіченість майбутнього гетьмана свідчать також його листи, які написані тогочасною українською літературною мовою.

Також знайшов Б. Хмельницький у школі друзів, серед яких був і майбутній київський митрополит, визначний церковний та культурний діяч Петро Могила.

Але, все ж, він прагнув повернутися на батьківщину. І тому Б. Хмельницький не залишився на службі у суді або при дворі великого пана, а повернувся назад на Дніпро. Пішов на Запоріжжя, на Січ, бо там найкраще можна було навчитися військовій справі, стати досвідченим військовослужбовцем.

Молодий Хмельницький не тільки спостерігав неволю, гноблення і страждання. Він і на собі особисто відчув нещастя й горе, трагедію народу, його пекучі рани. Поневірявся Богдан Хмельницький в турецькому полоні: в

бою під Цецорою, у Молдавії, в жовтні 1620 р., його разом з батьком захопили в полон. Сам Богдан потім розповідав, що він «лютої неволі два роки зазнав», перебуваючи в Константинополі на одній з галер турецького флоту. Викуплений запорожцями з неволі, Богдан повернувся додому, оволодівши турецькою і татарською мовами та сповнений ненависті до агресорів і усвідомлення близької нещадної боротьби з ними.

Богдан Хмельницький не раз брав участь у козацьких походах на султанську Туреччину і Кримське ханство, виступаючи керівником деяких з цих місій.

Після придушення у 1596 році повстання Северина Наливайка почалися нові виступи проти існуючої влади. Їхнім поводитирем був Петро Конашевич-Сагайдачний, який не раз бував у Чигирині, знав і поважав Михайла Хмельницького, бачив його освіченого і статного сина. І коли довелося у 1618 р. йти Сагайдачному на прохання польського короля Сигізмунда III разом з його сином Владиславом на Москву, то він узяв з собою і Богдана.

Хмельницький зазнав переслідування і свавілля польських панів. Коронний гетьман Станіслав Конецпольський та його син Олександр руками своїх урядників пограбували і спалили хутір Суботів, забили канчуками Богданового сина, а його самого переслідували, наче хижого звіра. Він відчув цілковиту безпорадність під час спроби легальним шляхом добитися справедливості там, де панувало беззаконня магнатів.

Однак не особиста образа штовхнула Б. Хмельницького на повстання проти польської шляхти. Визвольна боротьба українського народу стала для нього рідною справою ще в далекі роки юнацтва. Участь у козацько-селянських війнах відіграла величезну роль у формуванні Богдана Хмельницького як державного діяча, політика, полководця. Ці конфлікти мали міжнародне значення і набули загальноєвропейського розголосу. До визвольної боротьби українського народу постійну зацікавленість виявляли держави, які визначали тоді політичний клімат європейського континенту – Франція, Іспанія, Швеція, Росія.

Богдан Хмельницький ще до визвольної війни 1648-1654 рр. розумівся на політичних справах європейського континенту, збагнув місце і роль України у змінах ситуації. Він пройшов добру школу міжнародних відносин у Запорозькому Війську, оскільки запорозьке козацтво вже здавна намагалось провадити свою, незалежну від уряду Речі Посполитої зовнішню політику. Вже у 1637 р. Хмельницький був військовим писарем і не тільки керував військовою канцелярією, а й здійснював листування з іншими державами, вів переговори з іноземними послами.

Є історичні дані, що вже з 1645 р. майбутній гетьман з деякими старшинами готував нове повстання. Воно почалося, як відомо, в 1648 р., а незадовго до цього Б. Хмельницький сформував перший повстанський загін. Запорозька Січ дала йому гетьманську булаву, і, як український гетьман,

Б. Хмельницький очолив визвольну війну, що за своїми масштабами, напруженням і наслідками була найвищим, найвеличнішим етапом у боротьбі українського народу проти іноземного панування.

Богдан Хмельницький був творцем збройних сил повсталого українського народу. Його заслугою є саме те, що він протягом першого року війни за допомогою досвідченої козацької старшини з розрізнених селянських і козацьких загонів, що виникали на Україні під час повстання, зумів створити народно-визвольну армію. Богдан Хмельницький перетворив селянські загоны у дисципліновані полки, які перемагали добре навчені шляхетські армії.

Служба військовим писарем, а потім сотником у козацькому війську до 1648 р. дала можливість Б. Хмельницькому досконало вивчити принципи комплектування, організації, керування в цьому війську, систему підготовки до походу. Використавши, розвинувши цей досвід, український гетьман виявив себе як найталановитіший організатор армії, яка уособлювала традиційні риси січового військового ладу. З його ім'ям пов'язане створення козацької кінноти як роду військ. Артилерію повстанського війська, по суті, теж створив Хмельницький. У визвольній війні 1648-1654 рр. Богдан Хмельницький продовжував основні напрямки стратегії і тактики козацько-селянських повстань і розвинув головні риси запорозького військового мистецтва.

Успіх військової, політичної та державної діяльності Б. Хмельницького, крім інших факторів і причин, визначався ще й тим, що він зумів зібрати навколо себе сузір'я талантів, вихідців з козацтва, селянства і міщан, найкращих знавців військової справи, загартованих у попередніх повстаннях проти шляхетської Польщі, непримиренних ворогів магнатів, талановитих, мужніх, незламних військових керівників. Тоді народ взагалі щедро народжував таланти, як це буває завжди у вирішальні, переломні періоди. Визвольна війна висунула ряд видатних козацьких полководців та багато ватажків окремих повстанських загонів, які розвивали далі українське військово мистецтво: Максим Кривоніс, Іван Богун, Данило Нечай, Степан Побадайло, Нестор Морозенко, Антон Жданович, Матвій Гладкий, Мартин Пушкар, Прокіп Шумейко, Мартин Небаба, Іван Золотаренко, Филон Джалалій, Дем'ян Лисовець, Іван Кричевський.

Гетьман Богдан Хмельницький вів активну, широку державну і політичну діяльність, очоливши процес формування української держави. На визволеній території України виник новий державний апарат. Прототипом його були установи, що існували на Запорозькій Січі.

Найбільшим досягненням Б. Хмельницького у процесі Національно-визвольної війни українського народу було утворення й формування Козацько-Гетьманської Держави – Війська Запорізького (1648-1764). У всіх галузях державного будівництва – у війську, адміністрації, судівництві, фінансах, у царині економіки й культури, Хмельницький виступав як державний діяч великого формату. Це виявилось в організації верховної влади нової української держави, яка під зверхністю й титулом Війська Запорізького й під владою його гетьмана об'єднала всі верстви українського народу.

Б. Хмельницький створив не тільки державний апарат і виховав цілий гурт бойових військових та цивільних керівників як з козацької старшини, так і з української шляхти, але й цілу провідну верству Козацько-Гетьманської Держави, яка, попри всі труднощі і поразки, зуміла зберегти і вдержати свої завоювання супроти навали Москви і польсько-турецьких зазіхань майже до кінця XVIII ст.

Спочатку Б. Хмельницький досить обережно ставився до висунення гасла юридично незалежної козацької України, добре розуміючи небезпечність такого кроку за тодішніх політичних умов та реальну вагу Війська Запорізького в системі європейського світопорядку. В політичній програмі Хмельницького поєднувалися традиційні й новаторські ідеї, синтез демократії авторитаризму та ідеї релігійного відродження.

Шість років боротьби за Українську державу під час Національно-визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького 1648-1654 рр. продемонстрували надзвичайно високий, як на той час, рівень громадянської зрілості наших предків. Перемоги українського війська над польською шляхтою, постать Б. Хмельницького як державного діяча, полководця, дипломата, запорозькі козаки та їхня легендарна відвага й умілість у бойових діях викликали захоплення всього світу. У короткий строк і в екстремальних умовах бойових дій створена Б. Хмельницьким козацька держава характеризувалася високими демократичними принципами самоврядування. При гетьманові України існував дорадчий орган – Рада Генеральної старшини, яка обговорювала найскладніші питання державного життя та поточні справи. Водночас на Запоріжжі діяла Рада січової старшини на чолі з січовим отаманом, яка приймала рішення, що стосувалися Запорізької Січі.

Ще одним важливим органом державного самоврядування була полкова Рада, яка крім поточних питань полкового життя обирала з участю козаків

старшину та полковника. Б. Хмельницький запровадив ефективну податкову систему, за деякими даними, збирався налагодити карбування власних грошей.

Свої знання і досвід у сфері дипломатії Б. Хмельницький як керівник Української держави, що склалася в ході визвольної війни, використав у дипломатичних відносинах з багатьма країнами: Росією, Польщею, Молдавією, Валахією, Трансільванією, Швецією, Венецією, Бранденбургом та іншими державами.

Прекрасне розуміння міжнародної ситуації було одним із факторів, який обумовив рішення Б. Хмельницького про входження України до складу Росії на правах автономії. Таке рішення визріло у Б. Хмельницького передусім внаслідок розуміння історичної необхідності. В 30-ті рр. XVII ст. особливо посилилися і зміцніли міжнародні зв'язки українського і російського народів. Тому Богдан Хмельницький спрямовував розвиток українсько-російських відносин відповідно до їх історичних обставин, що й завершилися Переяславською радою 1654 р.

Богдан Хмельницький був одружений тричі. Перша дружина його Ганна Сомківна, мати всіх його дітей, була донькою багатого переяславського купця. З нею гетьман взяв шлюб біля 1625-1627 рр. Другий шлюб Богдан Хмельницький взяв на початку 1649 р. з колишньою жінкою його ворога Чаплинського – Мотроною, найбільшим коханням гетьмана, яка була страчена його сином Тимошем у травні 1651 р. за підозрою у зраді. Влітку 1651 р. Богдан Хмельницький одружився втретє з Ганною Золотаренківною, міщанкою з Корсуня, вдовою полковника Пилипа (Пилипця). Вона була радницею гетьмана і розпорядником сімейного скарбу. У 1671 р. вона стала черницею з ім'ям Анастасія Києво-Печерського жіночого монастиря.

Б. Хмельницький мав двох синів і чотирьох доньок (за деякими даними семеро дітей). Старший син Тимофій (Тиміш), народився 1632 р. Його Богдан Хмельницький вважав своїм спадкоємцем, але Тиміш загинув 15 вересня 1653 р., смертельно поранений під час облоги молдавської фортеці Сучави, яку він боровив зі своїм козацьким військом. Молодший син Хмельницького – Юрій (Юрась) народився 1641 р., навчався в Києво-Могилянській Колегії, і 1657 р., ще за життя батька, був обраний гетьманом-наступником при регенті Іванові Виговському. Згодом Юрась двічі був гетьманом (раз від поляків на Лівобережній Україні, вдруге після 9 років турецької в'язниці Семи Веж був в інтересах султана проголошений гетьманом 1678 р. на Україні). Загинув 1679 р. у битві під Кизикерменом. Доньки Богдана Хмельницького Катерина та Степанія були дружинами козацьких сотників, за припущеннями вислані до Сибіру. Імена ще двох доньок та їх долі залишилися невідомими. Гетьманський рід Хмельницького «згас» у кінці XVII століття.

Помер Богдан Хмельницький 6 серпня 1657 р. Поховали його в Суботові у кам'яній церкві, яку він спорудив.

Українська держава Богдана Хмельницького викликала захоплення численних сучасників: дипломатів, мандрівників, літописців. Великий український поет Тарас Шевченко неодноразово звертався до образу Б. Хмельницького як у поетичній, так і у художній творчості. Постать Б. Хмельницького вивчали історики М. Грушевський, І. Крип'якевич та ін.

Світова література та мистецтво багаті на твори про Богдана Хмельницького: драма О. Корнійчука «Богдан Хмельницький», роман Ю. Косача «Рубікон Хмельницького», опера К. Данькевича «Богдан Хмельницький», роман Генрика Сенкевича «Вогнем і мечем», роман П. Загребельного «Я, Богдан», есе французького письменника Проспера Меріме «Богдан Хмельницький», роман-трилогія М. Старицького «Богдан Хмельницький», роман-епопея Івана Ле «Богдан Хмельницький».

Серед українських композиторів спеціальну увагу образу Хмельницького приділив К. Данькевич. Він є автором симфонічної поеми «Богдан Хмельницький» (1940), опери «Богдан Хмельницький» (1951). В українській рок-музиці знайшли своє прочитання вірші «Стоїть в селі Суботові...» у пісні «Суботів» та «Розрита могила» у однойменній пісні гурту «Кому Вниз» (1990). Йому присвячено однойменний марш, записаний Людомиром Петкевичем.

У кінематографі про життя великого гетьмана знято фільми: «Богдан Хмельницький» (1941), «300 років тому...» (1956), «Богдан Хмельницький» (1990), «Вогнем і мечем» (Польща, 1999), «Чорна рада» (Україна, 2002), «Богдан-Зиновій Хмельницький» (Україна, 2007), «Гетьман» (Україна, 2015).

Пам'ятники Богдану Хмельницькому встановлено в Києві, Черкасах, Нікополі, Запоріжжі. В 1954 р. місто Проскурів було перейменовано на Хмельницький, а в 1943-му місто Переяслав – на Переяслав-Хмельницький. Є пам'ятний знак Богдану Хмельницькому на острові Хортиця. Іменем Богдана Хмельницького названі вулиці і

площі в багатьох містах і селах України, воно присвоєне академії Державної прикордонної служби України в місті Хмельницькому та університету в Черкасах. Також у Чигирині діє музей Богдана Хмельницького.

Портрет видатного гетьмана зображено на банкоті номіналом 5 гривень. За часів СРСР існував Орден Богдана Хмельницького, призначений для нагородження військових. Також Орден Богдана Хмельницького встановлений у сучасній Україні для нагородження

громадян України за особливі заслуги у захисті державного суверенітету, територіальної цілісності, у зміцненні обороноздатності та безпеки України. На його честь також названо 69-й курінь УПУ імені Богдана Хмельницького.

Щоб привернути увагу юнацької аудиторії до особистості Богдана Хмельницького, необхідно перш за все підготувати *перегляди літератури*:

- «Богдан Хмельницький: від державної ідеї до Української козацької держави»;
- «Фундатор козацької держави»;
- «Його життя - вогонь і боротьба».

Виставкова діяльність є невід'ємною частиною роботи бібліотеки. **Виставка-дос'є** або **виставка-персоналія** «Богдан Хмельницький: людина, що створила епоху» може бути організована як самостійна форма популяризації літератури про життя та суспільно-політичну діяльність гетьмана, так і може бути використана під час проведення інших форм масової роботи. Розділи виставки можуть бути наступними:

1. Богдан Хмельницький: від повстанця до національного героя.
2. Образ Хмельницького в усній народній творчості.
3. Шлях життя короткий, а слави - вічний.

Доречним буде проведення *історичного вечора-портрета* «Пам'ятаймо чії ми сини! Пам'ятаймо, що ми з України!», метою якого є виховання в користувачів юнацького віку почуття національної свідомості та гордості за Україну, повагу до її історичного минулого. Подібний захід допоможе збагатити та узагальнити знання читачів про історію своєї країни, її діячів, зокрема Богдана Хмельницького, стане поштовхом до творчого пошуку при вивченні історичної науки.

Цікавими і популярними серед користувачів юнацького віку є ігрові форми масової роботи з елементами змагання. Це може бути *інформаційний квест* «Світоч українського духу». Запрошеним на захід можна запропонувати виконати заздалегідь підготовлені завдання, під час яких команди учасників знайдуть цікаву інформацію про життя та діяльність Богдана Хмельницького.

Ознайомити юнацтво з основними віхами життя видатного гетьмана Богдана Хмельницького допоможе *віртуальна вікторина* «Гетьман Богдан Хмельницький та його доба». Відповіді на питання вікторини користувачі повинні знайти на web-сайтах, що містять відповідну інформацію. Питання повинні бути простими, зрозумілими, наприклад:

- Місце народження Богдана Хмельницького;
- Де навчався Богдан Хмельницький?;
- Скільки мов знав великий гетьман?;
- Основні битви під проводом Богдана Хмельницького та ін.

За допомогою Інтернету бібліотекарі можуть «запросити» користувачів у так званий *історичний web-музей* «Богдан Хмельницький – політик, дипломат, полководець». В ході такого заходу присутнім пропонується відвідати web-сайти, де представлена інформація про політичну та військову сторону життя цієї історичної постаті. Заздалегідь необхідно переглянути відповідні сайти та відібрати найбільш проілюстровані.

Говорять, що щасливий той народ, який знає свою історію, та ще щасливіший той, у якого таке минуле, яким можна пишатись. Історія українського народу добре представлена в усній народній творчості та художній літературі.

Українські пісні та думи допомагають нам побачити та оцінити всі важливі історичні моменти нашого народу. Головними героями таких творів є і запорожці і видатні гетьмани.

В народній творчості є безліч прикладів-присвят Богдану Хмельницькому, в яких змальовано велич гетьмана. Його переможні подвиги стали ключовим моментом у піснях та думках. Український народ завжди представляв Богдана Хмельницького як могутнього та мудрого ватажка козаків.

У літописах XVII-XVIII століть дуже детально відображена визвольна боротьба українського народу проти польської шляхти під проводом Богдана Хмельницького. Самійло Величко робить його центральною постаттю свого літопису. Автор розповідає про характер визвольної боротьби, дає їй оцінку, тому його твір посідає чільне місце в давній українській літературі.

Як ми знаємо, літопис Самійла Величка – велика історична повість, яка вміщує в собі ряд оповідань, в основу яких покладено історичний матеріал про

героїчну боротьбу народу у 1648-1654 рр. Твір подається на основі народних переказів, легенд про Богдана Хмельницького. Літописець прославляє військове уміння козаків і їхнього геніального полководця. Літопис Самійла Величка – цінне надбання, яке стало предметом вивчення українських письменників та істориків, приводом для роздумів над долею багатостраждального народу України.

Питанню висвітлення особистості великого гетьмана у літературних творах можна присвятити *літературний компас* «Богдан Хмельницький – людина-легенда».

Постаті Богдана Хмельницького приділено багато уваги не тільки в літературі, а й в образотворчому мистецтві. Представити роботи майстрів-художників, які присвятили свою творчість особі видатного історичного діяча, допоможе *відеоальманах* «Богдан Хмельницький – історичний портрет». За допомогою демонстрації творів мистецтва (зокрема картин) можна відтворити хронологію життя гетьмана.

Сьогодні засоби масової інформації містять безліч відомостей з приводу того чи іншого питання, зокрема і історичного характеру. Життя і суспільно-політична діяльність Богдана Хмельницького широко представлена у періодичних виданнях. При цьому дослідники, історики та журналісти представляють нашій увазі різні погляди на цю особистість в історії. Ознайомити користувачів юнацького віку з проблемними статтями з газет та журналів щодо постаті Богдана Хмельницького допоможе *діалог-огляд* «Богдан Хмельницький – славний син українського народу».

При організації подібного заходу слід враховувати, що діалог-огляд мають проводити бібліотекар та фахівець (в даному випадку історик). Бібліотекар пропонує користувачам статті з відповідної тематики, розкриває їх суть та авторську позицію. При цьому бібліотекар залучає до обговорення запрошеного спеціаліста, який висловлює свою думку з приводу питання, що представлено у тому чи іншому періодичному виданні. До обговорення можна залучити і запрошених читачів бібліотеки.

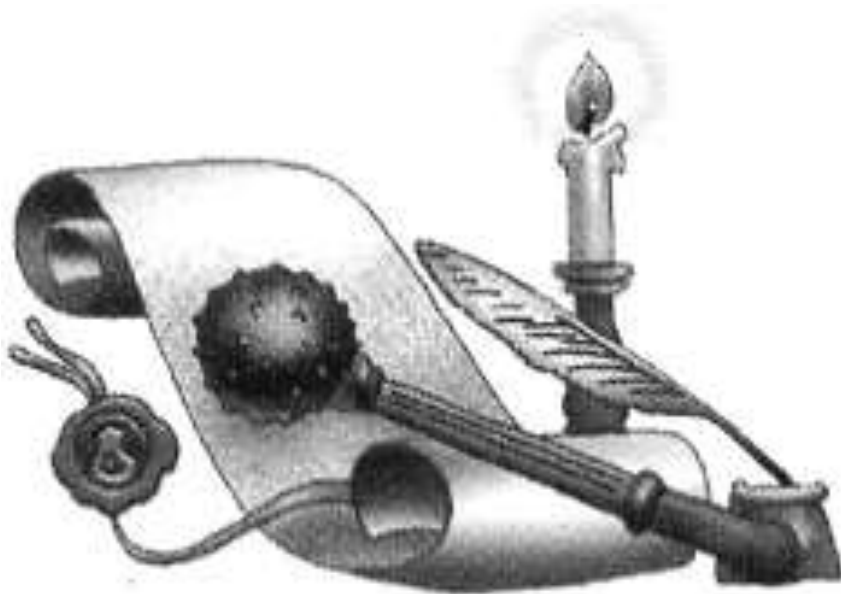
Не дивлячись на те, що постаті Богдана Хмельницького присвячено безліч науково-історичних праць, ще залишаються недосліджені сторінки його життя. Розгляду маловідомих відомостей про славного гетьмана можна присвятити *годину цікавих повідомлень* «Богдан Хмельницький: міфи та факти».

Український полководець вважав, що переможний кінець визвольної війни залежить від стратегії ведення боїв. Тому і забезпечував їх максимальною кількістю засобів і сил, зосереджуючи тут основні сили повстанської армії. Керівник визвольної війни також широко використовував неперевершене ніким

у минулому розвідницьке мистецтво запорозьких козаків. Значне місце в ході битви відводив Богдан Хмельницький козацькому фортифікаційному умінню – спорудженню земляних укріплень, використанню індивідуального захисту від вогню ворога. Активно застосовував гетьман табір – оригінальний і найпопулярніший у козаків особливий бойовий порядок.

Користувачам юнацького віку можна представити постать гетьмана Богдана Хмельницького через призму військового мистецтва. В цьому допоможе *історичний генерінг* (ігрова імпровізація) «**Степовий лицар України**». Подібний захід варто проводити з залученням молодіжного театрального гуртка, учасники якого допоможуть в інсценізації прикладів бойового мистецтва.

Присутнім можна продемонструвати уривки з історичних фільмів, де показано елементи боїв козаків проти ворогів.

Список використаної літератури:

1. Білоус, Г. Слово Богдана Хмельницького до українського народу : [Текст] / Г. Білоус // Літературна Україна. - 2002. - 14 берез. - С. 2.
2. Богдан Хмельницький : [Долгая дорога на Сечь, повороты судьбы, гетьман-легенда] // Знання и мир. - 2005. - № 97. - С. 301-304.
3. Верба, І. Династичні наміри Богдана [Текст] / І. Верба // Наука і суспільство. - 2006. - № 7-8. - С. 35-37.
4. Вечерський, В. Богдан Хмельницький [Текст] / В. Вечерський // Народне мистецтво. - 2010. - № 3-4. - С. 48-51.
5. Врадій, Л. Будівничий Української козацької держави [Текст] / Л. Врадій // Україна козацька. - 2014. - жовт.-груд. (№ 17-24). - С. 18-19.
6. Галанцев, В. Terra cossacorum : [устрій Війська Запорозького] [Текст] / В. Галанцев // Військо України. - 2009. - № 10. - С. 36-39.
7. Гетьман Богдан Хмельницький // Шкільна бібліотека. - 2007. - № 6. - С. 43-46.
8. Головня, В. Передумови національно-визвольної війни. Богдан Хмельницький [Текст] / В. Головня // Історія України. - 2014. - листоп. (№ 22). - С. 18-25.
9. Горак, І. Гетьман Богдан Хмельницький і соціальні групи України в національно-визвольній революції 1648-1657 років [Текст] / І. Горак // Історія України. - 2005. - № 41 (листоп.). - С. 5-7.
10. Горобець, В. Зовнішня політика Гетьманату другої половини 50-х рр. ХУІІ ст. [Текст] / В. Горобець // Український історичний журнал. - 2005. - № 2. - С. 16-47.
11. Губський, Б. Богдан Хмельницький: від державної ідеї до Української козацької держави [Текст] / Б. Губський // Хроніка-2000. - К., 2001. - Вип. 45-46. - С. 33-45.
12. Заклинський, М. Хмельницький як полководець [Текст] / М. Заклинський // Хроніка-2000. - К., 2001. - Вип. 45-46. - С. 359-371.
13. Котов, А. «Деза» зразка 1648 року. Перемагати у кровопролитних битвах проти Речі Посполитої Богдану Хмельницькому допомагали... "психологічні" удари [Текст] / А. Котов // День. - 2010. - 21-22 трав. - С. 11.
14. Музиченко, Я. «Розпуття» Переяслава [Текст] / Я. Музиченко // Україна молода. - 2014. - 17-18 січ. - С. 18-19.

15. Новик, М. Остання таємниця Богдана Хмельницького : обставини поховання і місцезнаходження могили гетьмана [Текст] / М. Новик // Народна творчість та етнографія. - 2005. - № 6. - С. 46-49.
16. Пепа, В. Голос Богдана Хмельницького : Нам би чути його повсякчас. Хоч і проминуло [Текст] / В. Пепа // Урядовий кур'єр. - 2006. - 24 січ. - С. 10.
17. Пришутів, Е. «Ось він, оцей Хміль ... » [Текст] / Е. Пришутів // Народна армія. - 2009. - 24 жовт. - С. 6.
18. Савчук, Ю. Гетьманські клейноди та особисті речі Богдана Хмельницького [Текст] / Ю. Савчук // Народне мистецтво. - 2010. - № 3-4. - С. 52-57.
19. Смолій, В. Богдан Хмельницький: вибір долі [Текст] / В. Смолій // Історія України. - 2013. - груд. (№ 23). - С. 4-7.
20. Смолій, В. Молоді літа гетьмана Хмельницького: турецький і татарський досвід [Текст] / В. Смолій // День. - 2015. - 7-8 серпня. - С. 11.
21. Титаренко, Л. Таємниця великого гетьмана [Текст] / Л. Титаренко // Голос України. - 2007. - 7 серп. - С. 9.
22. Титаренко, Л. «Тої слави козацької повік не забудем» [Текст] / Л. Титаренко // Голос України. - 2009. - 17 жовт. - С. 10- 11.
23. Філь, Г. «Богдан Хмельницький - Божою милостивістю генералісимус ...» [Текст] / Г. Філь // Народна армія. - 2009. - 4 груд. - С. 4-6.
24. Чухліб, Т. Батько психологічних війн [Текст] / Т. Чухліб // Народна армія. - 2008. - 4 листоп. - С. 7.
25. Щербак, В. Соціальний портрет козацької верхівки другої половини ХУІ - першої половини ХУІІІ ст. [Текст] / В. Щербак // Історія України. - 2005. - № 19-20. - С. 1- 6.
26. Ястребов, О. Козацька Україна Богдана Хмельницького. До 300-річчя Зборівського миру [Текст] / О. Ястребов // День. - 2009. - 14 серп. - С. 8.

Науково-аналітичне видання

*Богдан Хмельницький:
від державної ідеї до Української козацької держави*

Методичні рекомендації до 420-ї річниці від
дня народження Богдана Хмельницького

Автор-укладач

Марина Григорівна Максименко

Редактор

С. В. Сичова

Комп'ютерна верстка

В. Ф. Походун

Відповідальна за випуск

С. В. Сичова

Підписано до друку 16.12.2015. 16 стор. Тираж 5 прим.
Обласна бібліотека для юнацтва імені Олеся Гончара
36039, м. Полтава. вул. Енгельса, 25а

<http://libgonchar.org> E-mail: pobugonchara@ukr.net